

Vasvári Pál, a honvédő történész

A márciusi ifjak vezéregyéniségei közül Petőfi Sándort, Jókai Mórt és Vasvári Pált emelte ki a történeti emlékezet. A 19. században még mindenképpen – különösen a *Vasárnapi Ujság* – együtt jelenítette meg őket az 1848. március 15-i nap kerek évfordulóin. Később a triász legfiatalabbja, Vasvári Pál nem került annyira a közfigyelem központjába, mint másik két társa.

A Márciusi Ifjak vezérei: Jókai Mór, Petőfi Sándor, Vasvári Pál, a kép lelőhelye: *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 11. sz. 168., lelőhely: Arcanum

Vasvári Pál 1826. július 14-én született Búdon görögkatolikus papcsaládban, Fejér Pál és Kőmíves Rozália gyermekeként. A nyírvasvári elemi iskola (1833–1837) után a nagykárolyi piarista gimnáziumba (1837–1843) járt, majd a Károlyi grófok támogatásával bölcsészetet (1843–1845) és jogot (1843–1845) tanult a pesti tudományegyetemen. Tanulmányai mellett aktív tagja volt a korabeli fiatalság szellemi társaságainak, úgymint az Egyetemi Magyar Társulatnak, az Irodalmi Körnek (1844–1848) és az Ellenzéki Körnek (1847–1848). A *Jelenkor* című politikai lap holdudvarába tartozó ifjúság – köztük Vasvári Pál – követte a Pilvax kávéházba költöző szerkesztőséget, ahol csatlakozhattak a Fiatal Magyarország tömörüléshez, amelynek Petőfi Sándor is tagja volt.

A még Fejér Pál nevet viselő fiatalember kezdetben az irodalom terén vélte kiteljesedni hivatását, ezért szépirodalmi lapokban publikált, sőt *A szerelmes bajnok* című vígeposzával jelentkezett a Kisfaludy Társaság pályázatára 1845-ben, ám a pályadíjat Arany János nyerte el a *Pázmán lovag* című vígballadával, amelyben mindketten ugyanazt a témát dolgozták fel. Az egyetemi kurzusok azonban változtattak érdeklődésén, különösen Horvát István történész hatására köteleződött el a történelem mellett. S ekkor vette fel – gyermekkor egyik helyszíne után – a Vasvári vezetéknevet, a lehetséges félreértések elkerülése miatt, ugyanis Fejér György munkássága révén a Fejér családnevet elismerés övezte a történészvilágban.¹ A névváltoztatással elindult a modern „ideális polgár” személyes önmegvalósító útján. A reformkori nemzedék identitáspolitikájában jobbra a nemzeti karakter megteremtésén volt a hangsúly.

¹ Udvari István: Ismeretlen adatok Vasvári Pál családjáról és életrajzáról. *Honismeret*, 13. (1990) 2–3. sz. 42–47. itt: 42.

Barabás Miklós: Vasvári Pál, a kép lelőhelye: *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 30. sz. 501.,
lelőhely: Arcanum

A váltással egyúttal más társasági körök is megnyíltak előtte. Így történhetett az, hogy amikor 1847-ben gróf Teleki Blanka a leánynevelő intézetébe a történelem és a magyar nyelv és irodalom tanítására először Horvát Árpádot szeretne volna felkérni, akit viszont friss egyetemi kinevezése akadályozott, s ezért maga helyett az akkor harmadéves joghallgató Vasvári Pált javasolta, mint a hazaszeretetre nevelő édesapjának „kedvenc”² tanítványát. „A művelt grófnő s rokonai [...] egy egész kis társadalomba vezettek melyben társalgás útján egy darab Nyugat-Európát tanulhatott meg.”³ A tanár nemcsak megnyerő külsejével, kellemes hangjával bűvölte el a leánykákat, hanem a hazaszeretetre lelkesítő példáival, ugyanis életrajzokon keresztül tárta fel a nőiesség, az üdvösség és a szabadság vezérelveit.⁴ A magániskolában olyannyira népszerű lett, hogy megrendelték az arcképét az elsőrangú portrékészítő Barabás Miklósnál, akinek az alkotása azóta is a legismertebb Vasvári-ábrázolás.

Az ifjú oktató ugyanebben az évben a Kisfaludy Társaság felhívására benyújtotta *Zrínyi, a költő* című életrajzi pályaművét, amelyért már a 15 arannyal járó első díjjal jutalmazták. A költő Zrínyi Miklósról szóló munkájához a forradalom után írt bevezető sorokat az olvasóhoz azért, hogy felhívja a figyelmet a történelemre és annak szerepére: „A nagy történelmi események állócsillagok. A nap kel és lemegy. A föld forog. A futócsillagok lehullnak. De az állócsillagok örökké fennmaradnak. Csakhogy nem mindenki láthatja őket szabad szemmel. Látszó a

² Thallóczy Lajos: *Vasvári Pál és az egyetemi ifjuság 1844–1848/9*. Rudnyánszky A. Könyvnyomdájából, Budapest, 1882. 14.

³ Uo. 51.

⁴ Uo. 52.

történetkönyv. Ezen át mindenkor tisztán szemlélhetjük az emberiség egész világát, fény- és árnyoldalaival. És ez a könyvek könyve! Ebből kell tanulnunk!”⁵

A sikeren felbuzdulva határozta el, hogy a történelem jeleseiből válogatja össze *Történeti névtár* címmel kiadandó életrajzi gyűjteményét, amelyből csak az első füzet látott napvilágot. A később kibontakozó események miatt csak részlegesen maradtak fenn történeti nézetei az *Irányszemek* cím alatt közölt 1848-as *Életrajzok*-beli írásában. Vasvári történeti felfogásának kialakításához „Georg Wilhelm Friedrich Hegel filozófiai, Étienne Cabet utópista szocialista és Jules Michelet polgári liberális”⁶ gondolkodók műveit használta fel. „Vasvári kidolgozta sajátos elméletét, mely szerint a történelem állandóan fejlődő folyamat, s az egyetemes emberi fejlődés szerves része, láncszeme a nemzeti történelem. [...] lassú folyamatnak véli azt, melyet mindig megelőz a világeszme, a világszellem fejlődése, mely fokozatosan halad [...] az egyetemes világboldogság felé, ahol minden ember egyenlő, megszűnik a gonoszok és jók több évezrede tartó küzdelme, megszűnik a zsarnokság és kiteljesedik az utópisták által hirdetett és követelt társadalmi egyenlőség. [...] Vasvári [...] a társadalmi haladás szolgálatába állította a történelmet.”⁷ „A márciusi ifjak világnézete és politikai értékvilága természetszerűleg nem volt egységes. Eszmei szempontból Vasvári és Irinyi volt közülük a legtájékozottabb, előbbi esetében nemcsak a korszak liberális és radikális eszméinek, de az utópista szocialista gondolkodók műveinek a hatása is kimutatható.”⁸ A francia forradalmiságot eszményítő fiatalemberek között Vasvári számított a legkövetkezetesebb köztársaságpártinak, alaposan tanulmányozta a revolúciós eszme történetét, és hirdette a népfelleg elvét. Az ifjú mentalitás radikálisabb történészé tette annál, mint amilyen forradalmi pályafutást a való élet visszaigazolt.

⁵ Vasvári Pál: Zrínyi Miklós, a költő. In: Kenyeres Ágnes (szerk.): *A kegyes Olvasóhoz! Előszavak és utószavak válogatott gyűjteménye*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964. (Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet). 266–267. itt: 267.

⁶ Kozák Péter: Vasvári Pál. *nevpont.hu*, 2019. <https://www.kozakpeter.hu/palyakep/vasvari-pal-ac864>; a letöltés ideje: 2026. március 10.

⁷ Takács Péter: Vasvári Pál. *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 11. (1976). 3. sz. 40–47. itt: 42–43.

⁸ Hermann Róbert: A márciusi ifjak. In: Bíró Annamária – Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások*. Reciti, Budapest, Pártium Kiadó, Nagyvárad, 2024. 75–103. itt: 85.

Az egykori Pilvax kávéház Budapesten, Háry Gyula rajza, a kép lelőhelye: *Vasárnapi Ujság*, 44. (1897) 11. sz. 168., lelőhely: Arcanum

Az 1840-es évekbeli ifjúság számára a kávéházak jelentették a szabadság templomát,⁹ mert az eszmében rejlő erkölcsi parancs beteljesítése mindennél sürgetőbben cselekvésre készítette őket; türelmetlenül várták a politikai fejlemények híreit, amelyekhez igazították stratégiájukat. „Természetes, hogy szidták a kormányt, átkozták a kasztrendszer, felolvasták egymás dolgozatait, kikísértélgattak a városligetbe folyton politizálva. A speaker szerepét Vasvári vitte. Szerette mindenki szép szaváért, bámulták olvasottságát s mint az már ifjak közt szokásban van »nagy« embernek tartották.”¹⁰ Nyáry Albert közlése szerint, amikor megérkezett 1848. március 14-én az előző nap híre a bécsi forradalomról, akkor a fiatalság magvát alkotó négyes Bulyovszky Gyula, Jókai Mór, Petőfi Sándor és Vasvári Pál, egymást karon fogva, egymás keblére borulva örültek annak, hogy megkapták a várva várt jelet. „»Barátim ez jó jel« kiáltanak most mindnyájan, a tör Bács felé röpült, háromszázados szenvedéseink kutforrásához!”¹¹ Másnap, 1848. március 15-én elkezdődhetek a forradalmi események. Vasvári Pál részt vett a 12 pont megszövegezésében, 1848. március 15-én és a továbbiakban lelkesen szónokolt, agitált, követségek és bizottságok tagja lett, majd megkezdte a Nemzetőrség szervezését. A történelemformáló napok mámoros hevületében, amikor meglátta az aktuális tanácskozásról távozó Széchenyi Istvánt a sétatéren, hetykén odakiáltott neki: „Bonjour citoyen Széchenyi!”¹²,¹³ amit a gróf következőképpen viszonzott: „Bon jour sansculotte Vasvári!”¹⁴ Az egymást megbecsülő, kölcsönös üdvözlésben két világ – két generáció találkozott: az eszméiben maximalista, radikális ifjú mint forradalmi polgár(társ) és a politikai realista, idősebb arisztokrata reformer nemzedék. A jelenet Széchenyit is megfogta, ugyanis az eset kapcsán bejegyezte naplójába: „Vasvári... quel charmant garçon...”¹⁴ A rokonszenves fiatalúr közelebb állt a jakobinus hagyományokhoz, és elvárásait inkább Kossuth Lajos nézetei képviselték, aki még mindig realistábbnak tekinthető Vasvárinál. Mindenesetre „Kossuth rendíthetetlen híve volt [...]”¹⁵

A közismertté vált népszónok áprilistól visszavonult a nyilvános szerepléstől, ám mindvégig szakadatlanul írt, egyetemi tanári állásért folyamodott, s megígérte, hogy nem kíván a továbbiakban „izgató” módon fellépni. A kérvényt Eötvös József a megfelelő minősítés hiányában elutasította. Vasvári a Pénzügyminisztériumban kapott titkári állást, polgári futártisztként hozta-vitte a híreket, önkénteseket toborzott. Az ifjú történész azok közé tartozott, akik a hangoztatott célokért cselekedeteiben is áldozatot vállaltak. Így, többek között, haditanfolyamot tartott a pesti egyetemen, ahol úgy érezhette, hogy a jelenlévőknél jóval többeket képes honvédelemre és hazaszeretetre nevelni.¹⁶ Majd katonai szolgálatot teljesített: 1848 októberében Jelačić ellen a „fővárosi csapatok” élén, valamint 1849 januárjától a II. Rákóczi Ferencről elnevezett szabadcsapat szervezőjeként és parancsnokaként. 1849. július 6-

⁹ Thallóczy 1882, 58.

¹⁰ Ua.

¹¹ Uo. 64.

¹² Uo. 66–67.

¹³ Uo. 67.

¹⁴ Szigethy Gábor: Quel charmant garçon (Vasvári Pál). In: Uő: *Ezeréves utazásom*. 2. jav. kiad. Kortárs Kiadó, Budapest, 2024. 168–172. itt: 169.

¹⁵ Takács 1976, 46.

¹⁶ Hermann Róbert: Történetíróból katona – Vasvári Pál utolsó éve. In: Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005. 269–290. itt: 270.

án Vasvári Pál elesett a román felkelők ellen vívott havasnagyfalui végső ütközetben; a holttestét nem találták meg annak ellenére, hogy gróf Teleki Blanka többször is kerestette.

Emlékünnepély Vasvári Pál sírjánál halálának 50. évfordulóján, Dunky fivérek felvétele, a kép lelőhelye: *Vasárnapi Ujság*, 46. (1899) 30. sz. 501., lelőhely: Arcanum

Vasvári Pál élete utolsó hónapjaiban egészségi állapota meggyengült, mielőtt felépült volna, hívta a kötelesség, s utolsó levelében a végzetszerűség képe sejlett fel benne: „A csatatér színhelyére jöttem három hónapos betegeskedésem után, hogyha halnom kell, együtt haljak meg beteg hazámmal, vagy a hon felgyógyul engem is gyógyítson fel az öröm, melyet akkor élvezendek. Itt járok a nagyszerű látvány piacznán; vizsgalom a haza embereit és gondolkodom . . . Itt létem olyan, mint Pliniusz az Aethna-kitörés rémjeleneténél.”¹⁷ A forradalmak menetét tanulmányozó történész maga is megélte azt, emellett életútja hasonlított Petőfiére, s drámai sorai csak megerősítették helyét a forradalom legendás hősei között. Fél évszázaddal később Gyarmathy Zsigáné hosszabb írásban tárta fel a kalotaszegiek népi szájhagyományban őrzött, szeretetteljes Vasvári-képet.¹⁸

Vasvári Pál emlékezete nem intézményesült annyira, mint Petőfié; valamint a kiegyezés utáni korszakban nehézséget jelentett végletes történelem- és társadalomfelfogása, mert az nem simult bele a korabeli, egyezségre törekvő főáramba. Az idejekorán megszakadt pálya nem tette lehetővé azt, hogy kiderüljön, a történész később mennyire lett volna kompromisszumkész. A történelemtudomány a 20. század közepén fedezte fel Vasvári jelentőségét: „A forradalom és szabadságharc alatt, de már az azt megelőző időben is, a történeti folyamatok vizsgálatát, a törvényszerűségek feltárását és ábrázolását gyakran háttérbe szorította Vasvárinál az elméleti, történetiszemléleti tájékozódás igénye. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy történetelméleti

¹⁷ Thallóczy 1882, 91.

¹⁸ Gyarmathy Zsigáné: Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között. *Vasárnapi Ujság*, 50. (1903). 11. sz. 169–171.

munkássága maradandóbb, mint akár a magyar, akár az egyetemes történelem területén végzett vizsgálódásainak tanulmányokban való lecsapódása.”¹⁹

Vasvári Pál a klasszikus forradalmi értelmiségit testesítette meg, akit tehetsége eredetileg történetírói – alkotó pályára rendelt, s nem katonai babérokra vágyott, de szívvel-lélekkel – és végül életével – tett eleget honvédő hazafiúi kötelességének.

Dr. Fabó Edit

Magyarságkutató Intézet, a Történeti Kutatóintézet tudományos munkatársa

¹⁹ Takács 1976, 43.